

EVRENOS OĞULLARININ MENŞEİ HAKKINDA OLUŞMUŞ BILMECENİN YENİ BİR ANALİZİ

Yücel ÖZTÜRK*

1. Literatüre Yeni Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda aristokrasinin büyük rol oynadığını düşünmekteyiz. Dini ve askeri aristokrasinin merkezinde Osmanlılar yer almış, Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar iniş ve çıkışlarıyla Osmanlı Devleti bu yarı feodal yapısını korumuştur. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu bu aristokrasi ile özdeştir. Onu çözümlenmeden kuruluşu anlamak mümkün değildir. Bizi Evrenos Bey ve ailesi hakkında araştırma yapmaya sevk eden temel neden budur. Bu bakımdan, araştırmamız, biyografik bilgilerle ilgili ve sınırlı olmaktan öte, Osmanlı arka planı ve kuruluşuyla ilgili verilerin değerlendirilmesine yöneliktir.

Osmanlı Devleti'nin kurucu güçleri arasında en önemli yeri işgal eden Evrenos Bey ve ailesi hakkında yapılmış araştırmalara göz gezdirdiğimizde tam bir kargaşa ile karşılaştık. Son araştırmalar arasında yer alan Ayşegül Çalı (Kılıç) ile Heath W. Lowry birbirine taban tabana zıt iki görüşü ortaya koymuşlar, Evrenos ve ailesi hakkındaki sır perdesi tam bir bilmeceye dönüşmüştür. Lowry bu asilzadeyi Katalanlara bağlarken, Çalı (Kılıç), XV. yüzyılda onun torunlarından birinin mezar kitabesinde rastlanan, isim veya yer belirten *Prangi Lazarat* kelimelerine dayanarak Sırp olabileceğini ima etmiştir. Bahsedilen araştırmacılar, Evrenos Bey ve ailesi hakkında külliyat oluşturabilecek geniş çaplı yayınlar yapmışlar, adeta bu alanda otorite olarak kabul edilmişlerdir.

Ayşegül Çalı (Kılıç), Evrenos Bey ve ailesi hakkındaki ihtisasına doktora teziyle başlamıştır. Üç bölümden oluşan tezinin bizi ilgilendiren kısmı, Evrenos Bey'in menşei ile ilgili olan birinci bölümdür. Diğer bölümler, Evrenos Bey'in tarihi mücadelesi ve adına kurulan vakıflarla ilgilidir. Çalı'nın tezinin birinci bölümü, "Osmanlı ve Bizans Kaynaklarında Evrenos Bey", "Evrenos Bey Hakkında Araştırmalar, Tartışmalar ve Bazı Yeni Bulgular", "Pranko Lazarat ve Avraniz/Evraniz: Prankı İsa ve Evrenos'un Adına Dair Yeni Bulgular", "Evrenos Bey'in Eşleri ve Çocukları (Evrenos Bey Şeceresi'nin Işığı Altında)" gibi başlıklardan oluşmaktadır.¹

Ayşegül Çalı, söz konusu tezini "Kılıç" soyadıyla yayınlamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla içerik bakımından bir farklılık taşımamaktadır. Biz, bu çalışmamızda, yayınlanmış nüshadan yararlandık.² Kılıç, bu alanda birçok makale de yayınlamıştır. Bahis konusu

* Prof. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: yozturk@sakarya.edu.tr

1 Bkz. Ayşegül Çalı, *Gazi Evrenos Bey*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2011.

2 Ayşegül Kılıç, *Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.

makaleler, konu ve içerik bakımından araştırmacının tezinde yer alan başlıklarla yakınlık taşımaktadır.³

Evrenos Bey hakkında yapılan araştırmalara damgasını vuran diğer çağdaş araştırmacı, Heath W. Lowry'dir. Lowry, bu alanda üç kitap neşretmiştir. Lowry'nin bir kitabı, İsmail Erünsal ile müşterek yayınlanmıştır.⁴

Bahis konusu araştırmacılar arasında başka Evrenos Bey ile ilgili pek çok makale, biyografi eseri bulunmakla birlikte, bunları yeri gelince zikredecek, hatta bir farklılık taşımadığı sürece değinmeyeceğiz. Kılıç ve Lowry'nin öncelik taşımasının sebebi, mevcut literatürü hemen hemen tanımayarak yeni savlar öne sürmeleridir.

Kılıç, takdire şayan bir şekilde, Evrenos Bey'le ilgili bütün literatürü değerlendirmiştir. Aşıkpaşazade, Neşri, Oruç Bey, İbn-i Kemal, Hoca Saadettin, Gelibolulu Mustafa Ali gibi Osmanlı tarihçilerini değerlendiren Kılıç, bu eserlerde Evrenos Bey'in menşei ile ilgili kayda değer bir malumatın bulunmadığı tespitini yapmıştır. Bu arada, Evrenos Bey'in Karesi emirlerinden olduğu iddiasına yalnız İbn-i Kemal ve Hoca Saadettin'de rastlandığını ayrıca belirtir, bu yazarların XVI. yüzyıl gibi geç bir zamana ait olmaları dolayısıyla, bu bilgilerin gerçeklik değerinin bulunmadığını iddia eder.⁵ Bu suretle, Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde Evrenos'un menşeiyle ilgili bilginin bulunmamasını, kendi tezine önemli bir delil olarak kullanacaktır.⁶

Kılıç, Osmanlı kaynaklarını değerlendirdikten sonra çağdaş tarihçilerin görüş ve tespitlerini analiz etmiştir. Evrenos Bey'in Karesi emirlerinden olduğu hakkında Hamid Vehbi, M. Fuat Köprülü, İ. Hakkı Uzunçarşılı, İ. Hami Danişmend'in iddialarını asılsız, mesnetsiz bularak, Evrenos hakkındaki bilgilerin gerçeklikten ziyade bir kurgu olduğunu beyan etmiştir.⁷ Oysa Uzunçarşılı, Barkan'ın verdiği bilgileri görmezlik yapmamış, bunları ansiklopedi maddesinde değerlendirmiştir. Evrenos Bey'in babası İsa Bey'in Balkan seferleri sırasında şehit düşen şahsiyet olduğunu kabul etmiştir.⁸

Kılıç, Osmanlı tarihçileri içinde istisna teşkil edecek şekilde farklı bilgiler veren İdris-i Bitlisi ve onu takip eden tarihçileri ayrı bir kategoride değerlendirmiştir. İdris-i Bitlisi'nin Evrenos Bey'le ilgili verdiği bazı bilgiler hiçbir yerli ve yabancı kaynakta rastlamadığımız, orijinal bilgilerdir. İdris-i Bitlisi'nin, Evrenos'un Bursa savunmasını yapan Bizanslı tekfur olduğu iddiası, yerli tarihçiler tarafından üzerinde durulmadan kısmen nakledilmiş⁹, ancak,

3 Ayşegül Kılıç, "Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gâzi Evrenos Bey'in İmajı Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/49 (2011), s. 131-144; Kılıç, "Evrenos Bey'in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme", *Belleiten*, LXXXV/274 (2011), s. 745-768; Kılıç, "Evrenos Beyin Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi", *GAMER*, I/1 (2012) s. 87-99.

4 Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Çev. Kıvanç Tatar, İstanbul 2009; Lowry, *Osmanlıların Ayak İzlerinde Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eerleri Arayış Yolculukları*, İstanbul 2009; Heath W. Lowry-İsmail Erünsal, *Yenice-i Vardarlı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, İstanbul 2010.

5 Kılıç, *Gazi Evrenos Bey*, s. 21-30.

6 Kılıç, söz konusu tezini şöyle açıklar: "Aslında Âşıkpaşazâde ve Neşri gibi erken dönem yazarları, Evrenos Bey'in adını ilk defa Gelibolu'nun fethinden sonra Konurhisar'ın Hacı İlbeyi'ne verilip, kendisinin ise ona "yarar yoldaş" bırakıldığını anlatarak zikretmeye başlarlar. Dolayısıyla Evrenos Bey'in askeri hayatının, bilinen en erken kaynaklarda aslında 1357 civarında başladığı görülür. Tedkik eserlerde, Evrenos Bey'in Karesi ümerasından olduğu düşünülerek, -bu beylik 1335-45 tarihleri arasında fethedildiğine göre- onun 1300'lü yılların başlarında doğmuş olması gerektiğine dair bir varsayım hareket edildiği anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere bu görüşler, Evrenos Bey'in hem doğduğu yere, hem kökenine, hem de yaşına dair bir varsayımdan ibarettir." Bkz., Kılıç, "Evrenos Bey'in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme", s. 747.

7 Bir alıntı: "Görüldüğü gibi Evrenos'un kim olduğu, ne zaman tarih sahnesine çıktığı konularında pek çok görüş ileri sürülmüştür. Öte yandan, yukarıda sıkça dile getirdiğimiz gibi Evrenos'un Karesi ümerasından bir akıncı olduğuna ilişkin görüşlerin de aynı bakış açısıyla sorgulanması gerekiyor. Esasında bu görüşün de sağlam kanıtlarının olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz." Kılıç, *Gazi Evrenos Bey*, s.40-41.

8 Uzunçarşılı, *İslam Ansiklopedisi*'ndeki yazısında, İsa Bey hakkındaki bilgilerin tarihi değerini kabul eder. Bkz. Uzunçarşılı, "Evrenos", *Mad. İA.*, 4, (1993), s. 415. Osmanlı Tarih adlı eserinde ise bu ayrıntılara girmez. Evrenos'un Karesi ümerasından olduğunu nakletmekle yetinir. Bkz. *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982, s.124 vd.

9 Danişmend, İdrisi'nin Evrenos hakkındaki iddiasını yorumsuz nakleder. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 197, s. 12, 27, 434. Uzunçarşılı evvela bu nakle katılır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Daha sonra, Evrenos'un Karesi emiri olduğu anlayışına döner. Bkz. Uzunçarşılı, "Evrenos", *Mad. İA.*,

bazı yabancı tarihçiler tarafından özellikle önem verilerek benimsenmiştir. Kılıç, bunları da nakletmiş ve asılsız oldukları sonucuna ulaşmıştır.¹⁰

Kılıç, çağdaş araştırmaları çok titizlikle analiz ederken, aynı titizliği temel kaynaklar için göstermemiştir. Özellikle üç temel kaynak olan Pachymeres, Gregoras ve Muntaner kroniğinde bu gazi ailesinin menşei olarak kabul edilmesi zorunlu olan bilgileri bütünüyle göz ardı etmiştir. Bu nedenle, Kılıç'ın araştırmaları, Evrenos araştırmalarına önemli katkı sağlarken, mesele bu aşamada bırakıldığında, Evrenos bilmecesi adeta anlaşılmazlığa mahkûm edilmiş olmaktadır.

Kılıç, Evrenos ailesinin tarihine önemli bilgiler ilave eden İdris-i Bitlisi'yi de yeterince değerlendirmemiştir. Şecere bilgileriyle Bizans kaynaklarını yeterince mukayese etmemesi nedeniyle, İdrisi'nin verdiği bilgileri oturtacak bağlamı keşfedememiştir.

Evrenos'un Türk menşeli veya Bizans tekfuru olması hasebiyle Rum menşeli olduğu istikametindeki görüşleri kesin bir şekilde reddeden Kılıç, O'nun Sırp menşeli olduğu yönündeki kendi tezini kararlılıkla savunur.

Söz konusu tez, Evrenos'un babası olan İsa Bey'in, Pranki İsa olarak anılmasıyla ilgili kayıtlara dayandırılmıştır. Bu kayıtlar Ömer Lütfi Barkan tarafından da ele alınmış, ancak, bu husus İsa Bey'in Sırp menşeli olduğuna değil, onun Pranko köyünde yaşamış ve ölmüş olduğuna istinaden coğrafi menşeye delalet eden bir lakap olduğuna hamledilmiştir.¹¹

Ayşegül Kılıç, 861/1457 tarihli Selanik vakfiyesi kaydında rastladığı ibareden hareketle, İsa Bey'in coğrafi menşeli "Pranko" veya "Pranki" lakabının, gerçek isim olduğu kanaatine ulaşmıştır. Bahis konusu vakıf kaydında Evrenos'un babası, İsa adı verilmeden, "Pranko Lazarat" olarak belirtilmiştir. İsa Bey adına hiç yer verilmeksizin "Pranko Lazarat" şeklinde yazıya geçirilmiş bulunan kayıt, gerçekten böyle bir anlam yüklenmeye müsait bulunmaktadır.¹²

Kılıç, tek bir belgeden hareketle, şahıs isminin yanına gelen coğrafi bir lakabı esas alma hakkını kendinde görmüş oluyor. Oysa Evrenos Bey'in babasının İsa Bey olduğu, Evrenos'un 1390 tarihinde inşa ettirdiği hanın kitabesinde¹³ ve Evrenos'un kendisine ait 1417 tarihli mezar kitabesinde kayıtlıdır.¹⁴ Söz konusu kayıta, İsa Bey'in şehit düştüğü de kaydediliyor ki, bu hususlar kendi değerlendirmemizde geniş olarak ele alınacaktır.

İsa Bey adının Evrenos'un bilinen ilk atası olduğunu gösteren iki adet tahrir kaydı daha bulunmaktadır. Bu tahrirler, aynı zamanda, Pranko köyünün diğer adını da vermektedir. Özellikle köyün diğer adlarının da verilmesi, bu konuda yapılacak spekülasyonları anlamsız kılacak niteliktedir. Lowry-Erünsal'ın neşrettiği bu belgeyi, yorumuyla birlikte aynen alıyoruz: "Hanedanlığın kurucusu Hacı Evrenos'un babası anısına kurduğu vakıfla ilgili bir ayrıntı bilhassa ilginçtir [Ek V]. 1530 tarihli tahrir defterinde Evrenos Bey'in, Prankı adıyla da bilinen Hayırcık köyünün [Karye-i Hayırcık nâm-ı diğer Pırankı] gelirini bir zâviyenin ve ölen babası Prankı İsa Beg anısına yaptırdığı türbenin harcamalarını karşılamak için

4, (1993), s. 415.

10 İdris-i Bitlisi kaynaklı bu görüşler, Hammer, Gibbons ve daha pek çok şarkiyatçı tarafından benimsenmiştir. Bkz. Kılıç, Gazi Evrenos Bey, s. 30 vd.

11 Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942), s. 342.

12 Söz konusu vakıf defterindeki kayıt ve değerlendirmesi için bkz., Kılıç, Gazi Evrenos Bey, s. 43; Kılıç, "Evrenos Bey'in Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi", s. 89.

13 Lowry-Erünsal, s. 124.

14 Araçça olan bu mezar kitabesi, Lowry tarafından çevirtilerek yayınlanmıştır. Bu kitabeyi aynen aktarıyoruz: "Vefat etti ve Fani dünyadan Beka dünyasına nakl edildi, merhamet ve affediciliğe nail olmuş, mesut şehit Gaziler Beyi/Kralı ve cihad savaşçısı, kâfirleri ve çoktanrılıları kılıçtan geçiren, Allah'ın kutsal evini [Mekke] ziyaret etmiş, köşe [Hacer-i Esved Köşesi] ve makam [Makam-ı İbrahim] arasında tavaf etmiş, İsa oğlu Hacı Evranoz, Allah mezarını aydınlatsın ve tozu hoş koksun, yüce Allah'ın ve takdirinin merhametine, Çarşamba günü Şevval ayının yedisinde ve Hicret'in 820 senesinde." Bkz., Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı* s. 67.

bağışladığıyla ilgili bir kayıt vardır. Bu kayıt şöyledir: Sa ‘îdü’l-hayât ve şehîdü’l-memât merhum Gazi Evrenos Beğ’in vakfı: Adı geçen kişinin babası Pırancı İsa Beğ adı geçen yerde şehit oldu ve türbesi o köydedir. Bu köyü [Evrenos] babasının ruhu adına kurduğu vakfa bahşetti ve geliri gelen gidene [sayyahlara] yiyecek içecek sağlanmasına gitmektedir ve idaresi Yenice-i Vardar’daki ve diğer yerlerdeki vakıfları idare edenlere bırakılmıştır. Prankı olarak da bilinen Hayırcık Köyü” İsa Bey’le ilgili bu kayıt, BOA, 282 numaralı Paşa İli tahrir defterinde de tekrarlanmaktadır.¹⁵

Köyün adının Prankı olduğu, İsa Bey’in, bu coğrafi isme nispetle Pranki İsa olarak anıldığı, bu belgelerle kesinleşmektedir. Kılıç’ın Pranko Lazarat bulgusunu, aslında, coğrafi bir vurgu olarak algılamak gerektiğini düşünüyoruz. İsa Bey’in Sırbistan ile olan ilişkisine atıf yapıyor olmalıdır. Bu hususa aşağıda yer verilecektir.

Evrenos Bey Hanedanı hakkında neşriyatıyla tanınan diğer araştırmacılar, Heath W. Lowry ve İsmail Erünsal’dır. Kılıç, Lowry ve Erünsal’ın katkıları olmaksızın bizim bu araştırmayı yapabilmemiz mümkün olamazdı. Bu bakımdan, onların katkılarının önemini bir kez daha belirtmeliyiz. Ancak, tarih ilminin esasını tenkidin teşkil ettiği hatırlandığında, bizim bu yayınlar üzerine kendi değerlendirmemizi yapmamızın tabii olduğu anlaşılacaktır.

Lowry ve Erünsal’ın naklettiği arşiv kayıtlarının Kılıç’ın tezini çürüttüğü ortadadır. Ancak, Lowry’nin bu yayınlar üzerine, Barkan ve Uzunçarşılı’yı da kendisine ortak etme çabası içinde daha önce geliştirdiği tez, Kılıç’inkinden daha az sorunlu değildir. Lowry’yi aynen naklediyoruz: “İsa Bey oğlu Gazi Evrenos’un kökeninin ne olduğu sorusu hâlâ yanıtlanamamışken, Uzunçarşılı, Ö. L. Barkan’dan alıntı yaparak Evrenos’un babasının “Franki” lakabıyla (daha sonra Prangi ya da Pirangi olarak muhafaza edilmiş [Frenği Avrupalı demek] bilinen İsa Bey olduğunu söyler. Bu onun bir Frank (Avrupalı) olduğu ihtimalini uyandırır ve ailesine bir Aragon ya da Katalan asıllı olduğuna inanmamızı sağlar. 14. yüzyılın başında böyle birçok İspanyol paralı asker Batı Anadolu ve Balkanlar’da hem Bizanslılar için hem de Bizanslılara karşı savaşıyordu. Hatta o dönemin Katalan tarihçisi Muntaner, kuvvetlerinin sayısını esasen Bizans İmparatoru’nun hizmetinde paralı asker olan Ximelich’in (Melik?) komutası altındaki yaklaşık 800 Türk süvarisinin (2000) piyade desteğiyle artırdığını anlatır. 14. yüzyılın ilk senelerinde Türkler ve Bizanslılar için ve Bizanslılara karşı savaşan Aragon/Katalan paralı askerleri arasındaki yakın ilişkiyi vurgular. O dönemin Bizanslı tarihçisi Pachymeres 1305’te Katalanlardan ayrılan bir grubun Osmanlılara geçtiğini açıkça yazar.¹⁶ Frenk İsa’nın ve oğlu Evrenos’un ya Bizanslı ya Karesi ya da Osmanlı hizmetine girmiş Katalanlar olduğunu varsaymak mümkün gibi görünüyor. Bu durum, Müslüman ismi olmayan Evrenos’un kökenine açıklık getirirken, Evrenos’un babası İsa Bey’in Avrupalı anlamına gelen “Franki” ya da “Frenği” lakabını açıklıyor gibi. Zira Rumlar Katalanlara “Frank” diyordu ve hatta bu lakabı hem Bizanslı ve Ceneviz Hıristiyanlarına hem de Müslümanlara karşı savaşırken savaş nidası olarak kullanıyorlardı. Elbette Bitinya Müslümanlarıyla karşılaşan ilk Franklar bu Katalanlar olduğundan Evrenos’un babası İsa Bey için bu lakabın kullanılması Türk hizmetine girmiş bu Avrupalı paralı askerlerden biri olma ihtimalini ortaya koyuyor. Tarihçi Muntaner’in Gelibolu’da sahip olduğu, en geç 1408’e ait Aragon/Katalan mührünün üstünde şöyle yazar: Makedonya Krallığı’na Hakim Olan Frenklerin Mührü.”¹⁷

15 Lowry-Erünsal, s. 123. İkinci kaynak, Barkan’dan naklen verilmiştir.

16 Lowry, bu bilgileri, maalesef, doğrudan Pachymeres’den değil, dolaylı olarak Paul Wittek’ten nakletmiştir. O’nun için, bu bilgilerin yorumlanmasında Wittek’in etkisinde kalmış ve yanılmıştır. Esasında Pachymeres, hiç yoruma meydan bırakmayacak şekilde Melik İsa’nın Türk olduğunu yazar. Wittek, Gregoras’ı yorumlamış ve bu nedenle açık bir fikir sahibi olamamıştır. Lowry, Pachymeres’i naklediyor zannıyla, aslında Gregoras’ın bilgilerini nakletmektedir. Bkz. Aş.

17 Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti’nin Yapısı*, s. 65.

Lowry'nin kafası iyice karışık ve anlaşıldığı kadarıyla Katalan Kroniği Muntaner'i de yeterince tetkik etmemiştir. Muntaner, Melik (Xmelik)'in idaresindeki Türkler ve Türkopollerin kendilerine tam itaat altında olduklarını belirtiyor. Verdiği bilgilerin hiç birisinde Melik'in Türklerle birleşmiş bir Katalan olabileceğine yorumlanacak bir nitelik bulunmamaktadır. Tersine, Melik, Türkler ve Türkopolleri istisnasız bir şekilde bir arada naklediyor ve Melik'i onların lideri olarak takdim ediyor.¹⁸ Muntaner'in anlatısında ismi verilmemekle birlikte, Melik'in Katalan olmadığı, Türk olduğu açıktır.

Lowry-Erünsal'ın birlikte yaptıkları neşirde de aynı anlayışa bağlı kaldıklarını, ancak yine de emin olmadıklarını gözlüyoruz: “Evrenos'un babasının kişiliği, kendisinininkinden de gizemlidir.¹⁹ Eğer 16. Yüzyıl tahrirlerinin bu kayıtlarında adı geçmeze, Pıranki İsa Beg olarak bilindiğini ortaya çıkarmak mümkün olmayacaktı. Çünkü günümüze ulaşan biri Evrenos'un Traianopulos'ta yaptırdığı hana ait (1390), diğeri Evrenos'un Yenice-i Vardar'daki türbesinde (1417) bulunan iki kitabede, Evrenos'un baba ismi sadece İsa Beg olarak görünüyor. Pıranki lakabı sorunlu gibi gözükmemektedir. Heath Lowry'nin daha önce iddia ettiği gibi Frenk [Türkçe: Firengi], yani Avrupalı, sözcüğünün bozulmuş bir versiyonu olabilir mi? Eğer bu doğruysa, 13. yüzyıl sonunda ve 14. yüzyıl başında bölgede Bizans tahtında hak iddia eden çeşitli kişilerin hizmetinde önemli rol oynayan, (yer yer önceki müttefiklerine karşı savaşmak üzere Müslümanlarla birleşerek) Katalan paralı askerlerden biriydi. Eğer bu doğruysa, Frank İsa diye bilinen bir kişinin ihtida etmesiyle birlikte Pıranki=Frengi İsa olarak bilinmeye başlaması mümkün olabilir mi? Bunu varsayım sınırlarının ötesine taşımak mümkün olmasa da, merak uyandıran bir soru olarak kalmaya devam ediyor.”²⁰

Lowry ve Erünsal'ın Melik İsak'ı Katalan yaparak yanlış bir yola saptıklarını belirtelim. Melik İsak, Pachymeres'de açıkça Türk olarak zikredilir. Burada bir kez yanlışlıkta sonra, gerçeğe ulaşmak mümkün değildir. Melik İsak, Bizans'ın hizmetine girmiş, sonra Katalanlarla birleşmiş, ancak, onların şüphelerine neden olduğu için öldürülmüş bir Oğuz Türk'üdür. İhtida etmiş olması, Hristiyan olması, bu yüzden Frenk, Prank olarak anılması, mümkün, hatta tarihi vukuata uygunluk arz etmektedir. Tarihi olayların, biraz da galiplerin ideolojisi açısından yazıldığını ve yorumlandığını göz önünde bulundurursak, Melik İsak'ın torunlarının, dedelerini, Makedonya'da şehit düşmüş bir gazi olarak yorumlamaları çok da yanlış bir anlayış olmamalıdır.

Lowry'nin, aslında doğru bir metodu takip ettiğini, ancak, bu metot içinde baş vurması gereken ana kaynağı Paul Wittek'ten takip etmenin kurbanı olduğunu rahatlıkla ifade edebilirim. Lowry, Osmanlı kuruluş dönemi hakkında çok önemli bulduğum P. Wittek'ten Evrenos'u izlerken, Wittek'in bu konuda iki temel kaynak olan N. Gregoras ve Pachymeres'ten yalnız birincisini kullandığını, Pachymeres'e yeterince eğilmediğini fark edememiştir. Bizim gözlemlerimize göre, Evrenos bilmesinin anahtarları Pachymeres'in verdiği ayrıntılarda gizlidir. Pachymeres esas alınmak suretiyle Nikeforos Gregoras'tan da bazı bilgiler edinilebilir. Melik İsak'ın Sırp kralına başvurarak bir süre onun hizmetine girdiği hakkındaki bilgiler çok önemli olup Gregoras'a aittir. Nihayet, meselenin birinci elden kaynağı olan Muntaner'in önemli detaylar içeren malumatı da bu iki ana kaynak ile uyum içindedir.

18 Muntaner, Melik'le ilgili bölümünün başlığını şöyle takdim eder: “Türk'ün, Melik'in, 80 atlı ile Katalanlara katılmak istemesi ve Katalan kampanyasının Türk atlılarının katılımıyla 1800 süvarilik bir artış göstermesi.” Bu ifade kendi içinde çelişkilidir. Muntaner'in başlık altındaki açıklamalarına göre Melik kumandasında Katalanlara 800'ü atlı, 2000'i yaya olarak 2800 Türk katılmıştı. Muntaner, Melik'i, “Turkish Himelich” olarak zikreder. Bkz. Ramon Muntaner, *Chronicle*, İng. Çev. Lady Goodenough, Cambridge, Ontario 2000, CCXXVIII, s. 453-454.

19 Lowry-Erünsal'a bu değerli vurgu için ne kadar teşekkür etsek azdır.

20 Lowry-Erünsal, s. 124.

Belirttiğimiz üzere, bu konuda oluşmuş birbirinden menkul ve birbiriyle çelişen çok bilgi bulunmaktadır. Biz bu kaynakları yeri geldikçe dipnotta verecek, konunun doğrudan iskeletini teşkil eden boyutunu kavramayı zorlaştıracak ayrıntılardan uzak kalacağız.

Hamid Vehbi, Evrenos Bey’le ilgili araştırmalarda belli bir yere sahiptir. Bunları kısaca özetlemeyi yararlı görüyoruz.²¹

Yerli araştırmacılarımız arasında Evrenos’un menşeinin doğru izini süren kişiler, Levent Kayapınar ve Yusuf Ayönü’dür. Kayapınar, doğru başladığı analizine, Paul Wittek ile devam ettiği için kesin sonucu ulaşamamıştır. Osmanlı öncesinde Balkanlardaki Türkler, Türkopollar hakkında en temel araştırmanın sahibi olan Paul Wittek, Melik İsak’ın Selçuk oğullarından birisi olduğu yönündeki yanılığısıyla, hem kendisinin, hem de kendisinden Evrenos konusunda istifade edecek araştırmacılara doğruya ulaşma şansı bırakmamıştır. Kayapınar’ın, çok zayıf delillerle Evrenos ailesinin Hristiyanlaşmış Türklerden birisi olabileceğini iddia etmesi, ilginçtir.²²

Yusuf Ayönü, çok başarılı araştırmasında ana kaynakları mükemmel kullanmış, Katalan meselesinde Türkler ve Türkopolların rolünü bizimle aynı anlayışta değerlendirmiş, ancak, muhtemelen Wittek’in etkisiyle, Melik İsak’ın, Selçuklu prensi Konstantin olduğu düşüncesiyle bizimle aynı bağlamda buluşamamıştır.²³

Evrenos Bey’in babasının İsa Bey olduğu, bunun önüne konulan Prangi ibaresinin bulunduğu, mezar taşı kitabeleriyle de tescil edilmiştir. Bizans kaynaklarında Melik İsak olarak verilen tarihi sima ile Evrenos’un babası İsa Bey arasında tam bir paralellik bulunmaktadır. Evrenos’un babası İsa Bey’in hayatında öne çıkan Sırbistan bağlantısı, şehit olması, mezarının daha Osmanlılar kurulmadan önce Pranko köyünde bulunması, Melik İsak’ın macerası ile birebir örtüşmektedir.

Herkes tarafından kolayca anlaşılması için bu simanın hayatını önce sade bir şekilde verecek, sonra kaynaklardan ayrıntıları nakledeceğiz.

2. Melik İsak Olayı’nın Sade Anlatımı

2.1. Marmara Ucu’ndaki Türkler ve Türkopolların Lideri Melik İsak

Melik İsak, Pachymeres ve Gregoras’ta yeterli detayla belirtildiği üzere Bizans’ın doğudan Osmanlılar ve Umurbey oğulları, batıdan Katalanlar, kuzeyden ise Alanlar, Masagetler ve özellikle Tatarlar tarafından bunalıldığı bir dönemde Bizans hizmetine girmiş bir Türk melikidir. Bütün Bizans kaynakları gibi Pachymeres de ele aldığı simaları ve toplulukları etnik kimliklerine göre zikrediyor. Bizans kaynakları kuzeyli kavimleri çok genel olarak zikrederken, büyük çoğunlukla Türkleri kastederek, ancak, Alan ve diğerlerini

21 Evrenos Bey’in hayatını ve mücadelesini araştıran önemli araştırmacılarından birisi Hamid Vehbi’dir. Vehbi’nin bizim görüşlerimizle büyük ölçüde uyum gösteren bazı tespitleri özetle şöyledir: “Gâzî Hâcı Evranos Bey ibn İsa Bey, Aclan Hükümeti kumandanlarından iken, sırasıyla Sultan Orhan, I. Murat, Yıldırım Bayezid ve I. Mehmet zamanlarında Osmanlı hâkimiyetinde hizmetlerde bulunmuştur. Rumeli’nin büyük kısmını Osmanlı hâkimiyetine sokmuştur. Evrenos, Aclan Bey’e sadık bir kumandan iken, Karesi Hükümeti’nde çıkan buhran sonunda bu hükümetin hızla çökeceğini anlamıştı. Asya ve Avrupa’da devrinin hâkimi olma istikametinde gelişen Osmanlı’ya tabi olmak, onun için tek çare haline gelmişti. Bu amacına şartlar müsaade ettiğinde ulaşmıştır. s. 803 Bkz., Hamid Vehbi, “Gazi Evrenos Bey”, *Meşahir-i İslam*, Cilt II, Cüz’ 26, Tâbi’ ve Sahibi, Mihran, (1301?), s. 801-803.

Evren adı, Türkçedir. Bu adı taşıyan yer ve şahıs adlarına rastlamak nadir görülen bir şey değildir. Evren adına eklenen –os eki Yunanca’da beylerin adlarına eklenen bir isimdir. Evrenos’un vukuatı ve bütün mücadelesi Yunanlılar üzerinde gerçekleştiği için, isminin sonuna bu ismin eklenmesi ve bunun Türkler tarafından benimsenmesi söz konusudur. Evrenos Bey’in babası olan İsa Bey’in elkabı olarak “pranko” lakabı bulunmaktadır. Bu isim de, Evrenos’a atfedilen eklentiyle benzerlik taşıyor. Arnavut lisanında “pranko”, bey anlamı taşımakta olup, beylerin isimlerine eklenen elkab durumundadır. İsa Bey, Makedonya’ya geçtiği sırada Üsküp’e bağlı Radovişte kasabasında vefat etmiş ve orada gömülmüştür. Evrenos ailesi ataları adına orada vakıf kurmuş ve onu yaşatmıştır. Vehbi, s. 832.

22 Bkz. Levent Kayapınar, “Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 8, (2004), s. 138.

23 Bkz. Yusuf Ayönü, “Osmanlılardan Önce Rumeli’de Türkler (1305-1313)”, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXI/2, (Aralık 2006), s. 17-33.

de buna dâhil ederek İskit tabirini kullanıyorlar. İskit tabiri, Turan menşeli en eski kavimleri, ancak, daha yoğun olarak, Eski ve Ortaçağ'daki Türkleri belirtmek için kullanılır. Bizans kaynakları, Selçuklu çağında, Anadolu'da yaşayan Oğuz boylarını toplu halde Türk ismiyle zikrederler. Pachymeres de, Melik İsak'ı, Anadolu Türklerinden bir grubun başına geçmiş Türk olarak zikrediyor. Bizans kaynakları, Türk terimi ile Türkopol arasında da ayırım yaparlar. "Türk", Anadolu'da yaşayan Oğuzları ifade ederken, "Türkopol", Bizans hizmetine girmiş ve kısmen asimile olmuş devşirme Oğuzları belirtiyordu. Bizans kaynakları Melik İsak'ı bazen Türk, bazen Türkopol olarak naklediyorlar. Türkler ve Türkopoller arasında çok kesin bir ayırım yapmak, Türkopollerini tamamen Bizanslılar gibi görmek doğru değildir. Bu araştırmanın, Türklerle Türkopollerin ortak amaçta birleşerek tarihi roller oynadıklarını da ortaya koyduğu kanaatindeyiz.

Melik İsak, Bizans hizmetine girer ve özellikle Katalanların Trakya'yı yağmalamaları sırasında önemli roller oynar. Pachymeres'in naklinde, onu Katalanlar ve Bizans arasındaki savaştan istifade ederek gücünü ve zenginliğini artırmaya çalışan bir siyasetçi asker olarak gözlemliyoruz.

2.2. Melik İsak'ın, Çanakkale-Balıkesir ile İlişkisi

Bizans İmparatoru, Melik İsak'ı, Katalanlara katıldığı ve bir ayağı Trakya, bir ayağı ise Karesi bölgesinde bulunduğu sıralarda, İzzettin Keykavus'un oğlu Melik Mesut'un kızı ile evlendirir ve kızın amcası olan Hristiyanlaşmış Konstantin'i yanına koşarak Pegai (Biga)'ye gönderir. İmparator'un söz konusu Selçuklu prensesini Biga'ya göndermesi, iki türlü yorumlanabilir. Birisi, Melik İsak'ın bu bölge ile ırsi bir ilişkisi mevcut idi. İkincisi, İmparator Melik'in bu bölgede yerleşmesini ve oradan Katalanlarla ve Türkopollerle Bizans yararına faaliyetlerini yürütmesini planlıyordu. Bu bilgi, Evrenos'un ilk atasının Çanakkale-Balıkesir yöresi ile olan bağına ortaya koyan ilk veridir.

2.3. Evrenos'un Sırbistan'la İlişkisi

Ayşegül Kılıç'ın başka anlamlar yüklediği, Evrenos'u Sırplaştırmaya kadar uzanan zorlama yorum yerine Bizans kaynaklarında Melik İsak hakkındaki bilgiler yeterince değerlendirilse, mezar kitabelerinde yer alan "Pranko Lazarat" ibarelerinin nereden geldiği de aydınlatılacaktır.

Melik İsak, Trakya'nın baştanbaşa yağmalanması esnasında Katalanlarla birlikte hareket etmesine rağmen, ayrıntılarını bilemediğimiz gelişmeler nedeniyle bir ara Sırbistan'a iltica etmiş, Sırp kralına tabiyet sunmuş, belli bir müddet orada kalmıştır. Yine, ayrıntılarını bilmediğimiz gelişmelere bağlı olarak, kendi kardeşi ve Ece Halil ile birlikte Katalanlarla savaşır, ancak, yakalanarak öldürülür. Öldürüldüğü yer, hemen hemen kesin bir şekilde, Prangi Köyü'dür. O'nun ailesine ismini verecek olan Evrenos Bey, bu köyde babası adına mezar yaptıracaktır. Burası, o dönemde Sırp Krallığı'nın elinde idi.

Yine, Evrenos'un babası İsa Bey'in şehit olmuş bir melik olduğuna, mezar kitabesi kadar Bizans kaynakları da delalet etmiş oluyor.

Evrenos'un Anadolu ile ilgisiz olduğu, Türklerin Rumeli'ye geçmesi aşamasında Türk akıncı birliklerine Sırbistan yöresinden katıldığı gibi bir anlayış, bu değerlendirme karşısında kesinlikle geçerliliğini yitirir.

Bu olaylar, 1302-1312 arasında cereyan etmiştir. Bunların kronolojisine aşağıda yer vereceğiz.

2.4. İsa Bey'in Oğlu Evrenos'un Bizans Tekfuru Olması Meselesi

İdris-i Bitlisi, İsa Bey'in nesline adını veren Evrenos'a yeni bir boyut ekliyor. Bu ayrıntı, Türkçe bir isim olan Evrenos'un nasıl Rumca bir ek olan -os ekini aldığını da açıklığa kavuşturuyor. İdrisi'ye göre, Bizans'ın Marmara bölgesini savunan komutanlarının en önemlisi Evrenos olup Bursa tekfuru idi. Evrenos, Osman Bey'e karşı yapılan harekatlarda bütün tekfurlukları koordine eden Bizans savunmasının beyni durumunda idi. Osman Bey'in amcası Aydoğdu'yu Evrenos öldürmüştü. Osman Bey, bu olayın öcünü almak için fırsat kolluyordu. Bursa zapt edildiğinde Evrenos parçalanarak öldürülecektir. Bursa'nın, askeri savunmasını yürüten Evrenos dışında, Tarus adında bir veziri de vardı. Tarus, şehrin teslim olması sonrasında İslam'a girmiş ve Türklere katılmıştı.

Evrenos'un öldürüldüğü hususundaki bilgi, konuya başka bir açılım getiriyor. Bilindiği üzere, mezar kitabesinde 1417'de vefat ettiği yazan Evrenos'un, 1310'larda hayatta olduğu anlaşılan Evrenos'la aynı kişi olması hususu, bu konuyla ilgilenenleri zorlayan bir mesele olmuştur. Evrenos'un fetret devri olaylarında da görüldüğü hatırlandığında, bu kadar yaşlı bir çağda, böylesine aktif olması gerçeklerle bağdaşmıyor. Evrenos'la ilgili farklı birkaç şecere olduğu malumdur. Bu şecerelerin tamamen asılsız olması söz konusu olmasa da, tamamen doğru olmadıkları da bu suretle kesinlik kazanıyor. Biz, bu şecerelerin kısmi bir gerçeklik taşıdığı kanaatindeyiz. Böylece, 1417 tarihli mezar kitabesinde yazılan Evrenos'un, üçüncü kuşak Evrenos olması gerekiyor. Prangi İsa ve Evrenos, hayatlarını savaşlarda kaybettiler. Evrenos'un neslinden İsa ve onun oğlu Evrenos, bizim tarihi kahramanımız olan Evrenos olmalıdır. Bu kişi, babası Evrenos Bursa'da öldürüldükten sonra, muhtemelen dedelerinin yurdu olan Biga-Balıkesir bölgesinde asilzade olarak varlığını sürdürdü. Zaten, bunların kökleri anlaşılacağı üzere Biga olmalıdır. Daha Melik İsak Bizans imparatorunun hizmetine girmeden önce, her halde Çanakkale-Balıkesir yöresinde hâkim bulunuyordu.

Evrenos Bey ile ilgili yeni tezimizin omurgasını bu şekilde takdim ettikten sonra, ayrıntılara geçebiliriz.

3. Kaynaklarda Melik İsak

3.1. Melik İsak Hadisesi

Melik İsak, Katalanların lideri Frey Roger ve emrindeki kuvvetlerin büyük kısmının Bizans tarafından imha edilmesi aşamasında konjonktürden yararlanarak bölgede kritik bir rol oynayan Türk lideridir. Katalan kroniği Muntaner, Melik'in Katalanlara katılması ve kabul edilmesiyle ilgili önemli bilgiler veriyor. Bu anlatıların nirengi noktası, Katalanların liderleriyle birlikte imha edilmeleri, az sayıda birlikte Trakya'ya çekilmeleri ve bu aşamada Türk kuvvetleriyle sayılarını artırmaya mahkûm olmalarıydı.

Muntaner, Katalan lideri Frey Roger'ın "Sezar" rütbesiyle kendine yardımcı tayin edilmesi²⁴ ve daha sonra bir şölene davet edilerek öldürülmesini ayrıntısıyla nakleder. Frey Roger ve birliklerinin imha edilmesi büyük çapta Alanlar tarafından gerçekleştirilse de, onlara yardımcı olan Türkler ve onların lideri Melik'in de yer aldığı belirtiliyor.²⁵

24 "İmparator, herkesin hazır olduğu bir merasimde Frey Roger'ı önüne oturttu ve ona baston, kep, sancak ve İmparator'un mührünü verdi. O'na resmi elbiseler giydirdi ve İmparatorluk Sezar'ı yaptı. Sezar, İmparator'un yanında oturan, ondan biraz aşağıda olan, İmparator'a yakın yetkilileri olan bir mevkidir." (Çevirmen bu yetkinin abartılı olduğunu hatırlatır. Y. Öztürk). Bkz. Muntaner, s. 423, 424.

25 Edirne'de cereyan eden ve İmparator'un en büyük oğlu Skyr Miqueli'nin planıyla uygulanan bu hadisenin bazı ayrıntıları şöyledir: "O'nunla altı gün kaldıktan sonra, yedinci günde, Skyr Miqueli Alanların lideri Gircon'u ve Türkopollerin lideri Melech'i emirlerinde 9000 atlı olduğu halde Edirne'ye çağırıldı. Aynı gün, Sezar'ı şölene davet etti. Yemek esnasında Alanların şefi Gircon, içerisinde Skyr Miqueli, karısı ve Sezar'ın bulunduğu saraya girdi; Kılıçlarını çektiler ve Sezar'ı ve maiyetindeki herkesi öldürdüler. Sonra, Sezar'la birlikte gelen ve şehirde olan herkesi öldürdüler." Bkz. Muntaner, s. 428. Muntaner, Frey Roger'ın öldürülüşü sırasında bahsettiği kişiyi "Melech", daha sonraki hadiselerde bahsettiği kişiyi "Ximelich" sıfatlarıyla nakleder. Bunlar, "melik" sıfatının farklı yazılışları olmalıdır.

Muntaner'in nakline göre, Katalan liderin öldürülmesi akabinde, Katalanların asıl birliklerinin imha edilmesi aşamasında Türkopoller birinci, Alanlar ikinci plana düşmüşlerdi. Bizans adına savaşan Türkopoller, Alanlar ve Greklerle Katalanlar arasında Trakya'da her gün iki şiddetli savaş yaşandı. Katalanlar büyük kayıplar verdiler. Bu çatışmalar Gelibolu bölgesinde 15 gün kadar devam etti.²⁶

Muntaner, bu ilk kayıplardan sonra Melik İsak'la ilgili daha geniş bilgiler veriyor. Bunlar özetle şöyledir: Sezar (Frey Roger)'ın ölümü ve müteakip gelişmeleri izleyen Türkler, Anadolu'ya yöneldiler ve bütün şehirleri, kasabaları, Grek kalelerini zapt ettiler, sakinlerini yağmaladılar. Türkler, İstanbul, Edirne, Christopolis ve Selanik dışındaki bütün şehirleri yağmaladılar.²⁷ Müteakiben, Gelibolu'da, Ximelich isimli bir Türk kaptanı ortaya çıktı ve müzakere talebinde bulundu. Ximelich, Muntaner'in de bulunduğu ünlü Katalan liderler En Rocafort ve En Ferran Ximeno ile görüştü. "Bütün maiyetiyle birlikte Katalanlara katılmaya, onlara bağlı kalmaya, kardeş olmaya yemin etti. Ailelerini, çocuklarını, Katalanların emrine vereceklerdi." Bunun karşılığında Trakya'da yağmalama hakkı istiyorlar, ganimetin beşte birini Katalanlara vermeyi vaat ediyorlardı. Melik'in talebi kabul edildi ve Katalanlarla Türkopoller Trakya'yı yağlamada anlaşılabilir. Muntaner, bu konuda başka ayrıntılar da veriyor.²⁸

Muntaner, Trakya'daki harekâtı nihai olarak şu şekilde özetliyor "Evet, gerçektir ki, biz, Sezar (Frey Roger)'ın ölümünden sonra Gelibolu Yarımadası'nda yedi yıl bulduk ve orada, karada beş yıl yaşadık. Geriye hiçbir şey bırakmadık. Ayrıca, her yöne on günlük mesafedeki bir alan üzerinde yerleşmiş halkı bütünüyle göç ettirdik. Bütün bölgeyi, geriye bir şey kalmayacak şekilde tahrip ettik. Alacak bir şey kalmayınca bölgeyi terk etmek zorunda kaldık. Bu harekâtlar, En Rocafort, Hristiyanlar, Türkler ve Türkopollerin kararıyla uygulandı."²⁹

Bu hadiselerin bizzat içinde bulunan Muntaner'in nakli, şüphesiz, Melik İsak'ın bir yönünü, yalnız kendilerinde Melik'in yaratmış olduğu imajın resmini canlandırıyor. Bu resim tek yüzlü değil, çift yüzlüdür. Melik İsak, kesin surette iki yönlü bir politika izlemiş ve hayatını kaybetmesine rağmen, önemli ölçüde başarılı olmuştur. Muntaner'in nakline göre, Melik İsak'ın, Katalanlara mutlak sadık bir müttefik olduğu anlaşılıyor. Belirtildiği üzere, resmin öteki yüzünü görmeden, Melik ve misyonunu kavramak mümkün değildir.

Öteki resmi ortaya çıkaran bilgiler Bizans kaynaklarına aittir. Pachymeres, İsak'la ilgili ilk bilgileri şöyle naklediyor: "Kararsız Türk emirlerinden biri olan Melik İsak, güçlü bir Türk grubunun lideri idi. Katalanlardan gizli olarak, İmparator'la görüşmek üzere elçiler yollamış, onun yararına bir şeyler yapabileceğini bildirmişti. İsak, aynı zamanda, Almaguvarlara da İmparator lehine ihanet etmeye hazır olduğunu bildirmişti. İsak, bu tür hizmetleri, Anadolu yakasında veya karşı yakada yapabiliyordu.

İsak, İmparator'un bu görüşmeye hazır olduğunu biliyordu, zira her geçen gün olaylar onun aleyhine geliyor ve bunlara müdahale etmeye gücü yetmiyordu. İmparator bu görüşme isteğini memnuniyetle kabul etti.

İmparator, elçilerin dönüşünde, yaşlı Melik İsak'ın³⁰, Sultan'ın kızıyla evlenmesi gerektiğini de bildirdi. Bahis konusu Sultan, son Selçukluların bölgede faaliyet halindeki

26 Muntaner, s. 428, 429.

27 Bu devre, Osmanlıların Marmara Uç Bölgesi'ni fethetme sürecidir. Bu suretle, Türkopollerin, Osmanlıların kuruluşunda oynadığı role şahit oluyoruz.

28 Muntaner, s. 453, 454.

29 Muntaner, s. 460.

30 Bu bilgi, Melik İsak'ın soyu ile ilgilenenler için kıymetli olmalıdır. Melik İsak, 1302-1312 Aralığında yaşlı çağında idi. Demek ki, Bursa tekfurı olduğu iddia edilen Evrenos, artık olgunluk çağında bulunuyordu. O'nun oğlu İsa da babasının Bursa savunmasında ölümü sırasında belli bir yaşta olmalıdır. İsa'nın oğlu olan Evrenos, 1340'lı yıllarda artık dedelerinin şanını Osmanlı hizmetinde sürdürmeye kararlı deli dolu bir akıncı olarak karşımıza çıkıyor.

kollarından birisi olan Sultan Mesut idi. Bizans İmparatoru, Melik İsak'a, bu evlilik dolayısıyla önemli miktarda çeyiz ve maddi kazanç sağlayacak hediyeler sunacağı sözünü de veriyordu.

Bizans kaynağı Pachymeres'in anlatımından ortaya çıkan bir hususa açıklık getirmeliyiz. Melik, bu görüşmeleri Katalanlardan gizli yapıyor, ayrıca, Almaguvarlara da ihanet etmeye söz veriyordu. Buradan anlaşılması gereken şudur: Melik İsak, Anadolu yakasında iken, bu iki grup ile de yakın temasta ve işbirliği içinde bulunmuştu. Şimdi, onlarla olan ittifakını bitirerek Bizansla anlaşma yapmayı teklif ediyordu.

Pachymeres'in müteakiben verdiği bilgiler, bu düşüncemizi adeta kesinleştiriyor: "Her gün yeni haberler geliyordu ve bu haberler arasında Türkopollerin Melik tarafından bir araya getirildikleri de bulunmaktaydı; Türkopollere anlaşma yapmaları için eşleri gönderilecekti ve sonuçta bu sayede işbirliğine varılmıştı, Almaguvarlar bu olayı öğrendiklerinde ise yargıladıktan sonra Melik'i ve onunla beraber ihanet edenleri affetmeyi seçmişti. Çünkü kendilerini savunmalarının bir yolu yoktu." "Almaguvarlar buradaki Türkleri Maditos (Eceabad)'un ardında bırakarak gemileriyle denizde karşılarına çıkanları yağmalıyor ya da karada koşuşturarak çeşitli şehirlere saldırıyorlardı. Ayrıca İmparator'a bir elçi gönderip ona maaşlarını ve rüşvet olarak ganimet göndermesini söylemeye cüret etmişlerdi ve sonunda da reddedilerek gemileriyle barışçıl yollardan topraklarına dönmeleri sağlanmıştı."³¹

Tekrarlayacak olursak, Çanakkale Boğazı'nın doğu yakasındaki Türkopoller Melik'in kumandası altında toplanıyorlardı, bu şartlarda Melik ile anlaşma yapmaktan başka çare yoktu. Anlaşmanın en önemli şartı, Bizans elinde olan eşleri ve çocuklarının karşı yakaya gönderilmesiydi. Bu şart hiçbir surette ihmal edilmeyecekti. Melik'in Bizans ile anlaşma yapması Almaguvarlar tarafından öğrenilmiş, ancak Melik Almaguvarlar tarafından affedilmişti.³² Almaguvarlar, müttefikleri (Bizans'la anlaşmadan önce) olan Türkleri veya Türkopolleri Eceabad'ın gerisinde bırakarak Çanakkale Boğazı'nın karşı yakasına geçmişler, orada yağma ve talan hareketine başlamışlardı.

Türkopollerin eşlerini yanlarında götürmeleriyle ilgili ayrıntılar, Bizans devşirme sistemi ile Osmanlıların ki arasında bazı mukayeseler yapma fırsatı veriyor. İlk dikkat çeken nokta, Türkopollerin Bizans emrinde olmalarına rağmen aile yapılarını korumuş olmalarıdır. Bilindiği üzere, başlangıç safhalarında Osmanlı devşirme sistemi devşirmelerin evlenmeleri ve aile hayatı kurmalarına kapalı idi. Osmanlı devşirme sistemi, mutlak bir asimilasyon anlayışına dayanırken, Türkopoller asimile olmuş değildiler; zira eşleri ve çocuklarıyla aile hayatına sahip olmaları, kültürlerini belli formlarda koruduklarına delalet etmektedir. Bizans emrine girmiş bulunan Türkopoller, yani, devşirme Türkler, Bizans ile askeri işbirliğine girmiş, ancak, aile sistemi içinde kendi kültürel bütünlüğünü muhafaza etmiş olan bir nüfusu temsil ediyordu. Bu Türkopoller, şimdi, Melik İsak'ın hizmetine giriyorlar, ayrıca, onun emrinde, karşı yakaya geçerek girişecekleri hareketler akabinde, Bizans'ın elinde olan eşleri ve çocuklarının gönderilmesini talep ediyorlardı. Bizans ile bu hususta bir anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşma, belli ki, Melik İsak'ın Bizans'la yapmak istediği anlaşma idi. Belli ki, Melik İsak ve ona tabi Türkler, Almaguvarlarla birlikte karşı yakaya geçerek onlarla birlikte yağma ve ganimet elde etmeyi planlıyorlardı.

Almaguvarlar, Melik İsak ve Türkopollerin, kendilerine ihanet ederek Bizans'la anlaşmalarını öğrenmiş, ancak, bu hususun üstünü örtmek zorunda kalmışlardı. Bunları vurgulamanın bir yararı bulunmamaktaydı. Almaguvarlar, Türkopolleri affetmiş görüntüsü

31 Georges Pachymérés, *Relations Historiques*, Cilt IV, Kitap XIII/15, Yayınlayan ve Fransızcaya Çeviren, Albert Failier, Paris 1999, s. 650; İlcan Bihter Gül, *Georges Pachymeres'in Relations Historiques Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 70.

32 Melik'in ikili oynaması bir yana, onun Frey Roger'in öldürülmesi sürecinde Bizans'la tam işbirliği yapmasından dolayı affedilmiş olması da kuvvetli bir ihtimaldir.

vermeyi yeğlemişlerdi.³³

Pachymeres, başka bir bölümde, Melik İsak hakkında nakledilen hikâyenin daha geniş bir şerhini yapıyor. İmparator'un planlaması ile Melik İsak, Melik Konstantin'in kızıyla evlendirilmişti. Kız, İstanbul'da Bizans adetlerine göre yaşamaya devam ediyordu. Bu dönemde Marmara Uç Bölgesi tarihinde önemli rol oynayan iki Selçuklu hanedan üyesi Melik bulunmaktaydı. Bunlar, II. İzzettin Keykavus'un oğulları, Melik Mesut olduğu tahmin edilen Melik Masaur³⁴, diğeri ise Melik Konstantin idi. Melik Masaur, Ali Umur Bey ile yaptığı mücadelede hayatını kaybetmişti. Konstantin ise Bizans içinde kalarak Hristiyanlaşmıştı. Melik İsak, Mesut'un kızıyla evlenmek istemişti.

Melik İsak, yapılan anlaşmalar gereğince Katalanlara katılmış ve karşı yakaya geçmişti. Eşleri de yapılan anlaşma gereğince karşı yakaya geçirilmiş ve Almugavarlara teslim edilmişti.³⁵

Katalan Kroniği Muntaner, bu hususu teyid ediyor. Muntaner, Melik'in kendilerine gelerek anlaşma yaptığını, ganimetten beşte bir pay vermeyi vaat ettiğini, bunun kabul edilmesinden sonra Melik'in 800 atlı, 2000 yaya askeriyle kendilerine katıldığını belirtiyor. Melik ve askerleri, eşleriyle ve çocuklarıyla birlikte geldiklerini ve kendilerine tam bir uyum ve itaat içinde hareket ettiklerini bildiriyor.³⁶

Melik İsak'ın evlendiği kız, İstanbul'da Bizans adetleriyle yaşamaya devam ediyordu. Melik İsak ise, kendisinden ayrılan bir kısım Türkopolilerin tekrar geri gönderilmeleri için Bizans İmparatoru'na elçiler göndermişti.³⁷

Pachymeres, II. Gıyaseddin Keykavus'un ölümü ve akabinde oğulları II. İzzettin Keykavus ve Rükneddin Kılıçarslan arasındaki taht kavgalarını naklediyor. Bu sırada Türkler ve Tatarlar arasında yaşanan bir hâkimiyet mücadelesi de dönemin temel olgusu niteliğindedir. Rükneddin Kılıçarslan Tatarlara dayanırken, İzzettin Keykavus Bizans'a müracaat etmiştir. Yeni Bizans imparatoru Theodore Laskaris, Tatarlardan çekindiği için İzzeddin'e gerekli yardımı yapamamıştır.³⁸

Bizans, İlhanlı sultanı Hülagu ile ittifak içinde idi. İmparator, kızı Maria'yı O'nunla evlendirmek istiyordu. Hülagu'nun ölümü üzerine, Maria, Hülagu'nun kardeşi Abaka ile evlendirildi. Bizans, İlhanlılarla ittifakı çerçevesinde İzzettin Keykavus'u esir olarak tutuyordu. İzzettin, Enez'deki hapisshaneden kaçırılacak ve Marmara bölgesindeki macerası son bulacaktır. İzzettin Keykavus'tan sonra, muhtemelen onunla Kırım veya Dobruca bölgesine sığınmış olan oğlu Masaur, tekrar Karadeniz'i geçerek Kastamonu bölgesine gelecek ve babasının mirasına sahip çıkacaktır. Burada Ali Umur Bey'le yaptığı savaşta hayatını kaybedecektir.³⁹

Sultan'ın diğer oğlu Melik Konstantin ise İstanbul'da kalarak vaftiz edilmiş ve Bizans hayat şeklini benimsemişti. Melik Masaur'un kızı da İstanbul'da Hristiyanlaşmış olarak yaşıyordu. Melik İsak, muhtemelen, Masaur'un kızı ile evlenmek istiyordu. Ayrıca, bu kızın amcasının, yani, Melik Konstantin'in de Selçuklu sultanı yapılmasını istiyordu. Bizans imparatoru, Melik İsak'ı oğlu gibi seviyor ve güveniyordu. Melik Konstantin'i sultan yapmasa da, onu yeğenin yanına koşarak amca-yeğen birlikte Pegai (Karabiga)'ye

33 Pachymeres, Gösterilen yer; İlcan Bihter, Gösterilen yer.

34 Masaur'un Mesut değil Mansur olabileceği hakkında bkz., Elizabeth A. Zacharidou, "Pachymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi", Çev. Zerrin Günel Öden, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı, XVI, s. 225-237, özellikle s. 233.

35 İlcan Bihter, s. 71.

36 Muntaner, CCXXVIII, s. 453-454.

37 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /22, s. 670; İlcan Bihter, s. 71-72.

38 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /22, s. 670; İlcan Bihter, s. 72.

39 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /22, s. 672, ; İlcan Bihter, s. 73.

göndermişti. Melik Konstantin, bir süre Pegai’de yeğeni ile kalmış ve şehri yönetmişti.⁴⁰

Trakya’da yağma ve tahribata devam eden Katalanlar ise Türklerle birlikte Raidestos (Tekirdağ)’u kuşatmışlardı. Katalanlara katılan Türklerin sayısı artıyordu. Bu dönemde tıpkı daha sonra Marmara Uç bölgesinde yaşanan fiili işgal ve yağma hareketinin bir benzeri yaşanmakta idi. Trakya’nın savunmasız olduğunu anlayan Uç Türkleri bağımsız olarak Trakya’ya geçiyor ve Katalanlara katılarak yağmadan pay almaya çalışıyorlardı.⁴¹ Bu kısa bilgilerle, Melik İsak’ın, Marmara Uç bölgesi ile Trakya’da yağma ve tahribat yapan Katalanlar arasındaki ilişkisi, Bizans ile olan bağı ortaya konulmuş oldu.

3.2. Melik İsak’ın Sırbistan ve Prangi Köyü İle İlişkisi

Pachymeres’in verdiği bilgiler, Melik İsak’ın Trakya’ya geçtiği ve orada Katalanlarla mücadele ettiğini belgeliyor. Ancak, burada Gregoras’da yer alan bilgilere Pachymeres’de rastlayamıyoruz. Pachymeres, Melik İsak’la birlikte iki kişinin daha liderlik yaptığını belirtiyor. Bunlardan birisi Tagchatziaris, diğeri de Melik İsak’ın öz kardeşi olup ağabeyinin sadık yardımcısı olan Türktür. Türkopollerin en üst lideri olan Tagchatziaris’in, Ece Halil olduğu tahmin edilmiştir.⁴² Gregoras, Melik İsak’ın⁴³ yer aldığı olayda yalnız “Melik” tabirini kullanırken, Ece Halil’i ismen zikrediyor.

Makedonya, Tesalya ve Peleponnes bölgelerine kadar yayılan Katalan-Türkopol ilişkileri, Gregoras ve O’na dayanan Wittek tarafından şu şekilde naklediliyor:

“Katalanlar konuşlandıkları Gelibolu’yu bir üsse dönüştürürler ve imparatora karşı açıkça savaşa girerler. Saflarını güçlendirmek için sahilin karşı yakasındaki (Troas, Karasi) Türklere elçi göndererek onları kendi saflarında savaşmaya davet ederler. Böylece, 3000 kişilik kendi kuvvetlerine 500 kadar da Türklenden profesyonel askeri birlik alırlar. Türkler ve Katalanlardan mürekkep bu ordu, etrafi tahrip eder. Bu nedenle IX. Michael, Türkopollerin de yer aldığı bir orduyla onlara karşı yürümek zorunda kaldı. Sayıları 1000’i bulan bu Türkopollar, sultan İzzettin imparatorluğa geldiğinde onunla gelen ve sultan Altınordu Tatarları tarafından götürüldüğünde orada kalan Türklendi. Onlar Bizans hayat tarzına adapte oldular, Hıristiyanlığı kabul ederek vaftiz oldular; o tarihlerden itibaren Bizans ordusunda istihdam edildiler. Katalanlar ve onların müttefiki Türklerin IX. Michael’in ordusunu mağlup ettiği Aproi Muharebesi’nde (1307), Türkopollar kararsız kaldılar ve birkaç gün sonra Katalanlara katıldılar ve memnuniyetle kabul edildiler; aynı ırktan olmalarına binaen, Halil’in kumandasındaki Türklerle birleştiler-zira Türklerin lideri Halil olarak çağrılıyordu. Türkopolların katılımı ve zaferleriyle cesaretleri artan Katalanlar iki tam yıl boyunca Güney Trakya’yı harap ettiler; Rodop Dağlarını aşarak Makedonya’yı yağmalayabilecekleri bir üs yarattıkları Kassanderia (Chalkidike’nin üç parmağının en batısındaki)’da yerleştiler.”⁴⁴

“İmparator’un etkili savunma tedbirleriyle amaçlarında başarısız kalan Katalanlar Teselya’ya hareket ettiler (1309), sayıları o zaman 3000’den mürekkep, halen Türkler tarafından eşlik edilen-1100’ü İzzettin’in firarı üzerine, Melik ile orada kalan, vaftiz edilen ve Bizans ordusuna kaydedilen ve kuşaktan kuşağa sayıları artan, bu nedenle, çoğunluk, Katalanların kiralanmış yardımcı birlikleri olarak Halil ile Asya’dan Avrupa’ya geçen Türkler idiler.

40 Melik İsak’ın eşi, birinci kuşak Evrenos’un da muhtemel (Melik İsak’ın tek eşi olduğu ve Evrenos’un ondan olduğu varsayımıyla) annesinin, Selçuklu prensesi olduğu gerçeğinin altını çizelim.

41 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /22,s. 674, ; İlcan Bihter, s. 74

42 İlcan Bihter, s. 75.

43 Gregoras’da yalnız “Melik” terimi geçer. İsak, neşreden tarafından tahmin yoluyla eklenmiştir. Bu husus karışıklığa neden olmuştur. Bu hususu ayrıca değerlendireceğiz.

44 Nikephoros Gregoras, *Rhomäische Geschichte Historia Rhomaike*, Cilt I, Band 4, Kapitel I-VII, tenkitli olarak Almancaya Çeviren, Jan Louis Van Dieten, Anton Hiersemann Stuttgart 1973, s. 190; Paul Wittek, “Yazijioghlu ‘Ali on the Christian Turks of the Dobruja”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 14, No. 3, Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends (1952), s. 661-662.

Teselya'ya yürüyüş esnasında Türkler Katalanlardan ayrılmak isterler: Liderleri Melik ve Halil, ganimet ve esirleri Katalanlarla eşit paylaşarak dostça bir ayrılık yaparlar. Türkler, Katalanlardan ayrıldıktan sonra, kendileri de, biri Halil'i, diğeri Melik'i takip eden iki guruba ayrılırlar. Vaftiz edilmiş olmasına ve imparator'un büyük ihsanlarına rağmen, Bizans dostluğunu para tamahı için terk etmiş olan Melik, gerçekten-1000 atlı ve 500 yayadan oluşan kuvvetlerini Sırbistan'a yöneltir ve Kral (Urash II Milutin)'in hizmetine sunar.

Halil, 1300 atlı 800 askeriyle Makedonya'ya döner ve İmparatorla Gelibolu'dan karşıya geçiş izni ve gemi elde etmek için müzakerelere girer. Güçlü Bizans birlikleri tarafından takip edilen bu Türkler Çanakkale Boğazı'na yönlendirilir, ancak, sahip oldukları atlar, para ve diğer ganimetlerden dolayı Bizanslılar onları imha etmeye karar verir. Tehlikenin farkına varan Türkler, Yarımada'da sağlam bir savunma hattı teşkil ederler. Küçük Asya'dan topladıkları Türklerle kuvvetlerini takviye olmuş bir şekilde ani saldırıya geçerek kendilerini imhaya yeltenen düşmanlarını mağlup ederler. İki yıl içinde, Bizans'ın nihai bir teşebbüs yapmaya mecbur kalmasına kadar bir kez daha Trakya'nın civar semtlerini tedhişe boğacaklardır. Bu, Halil Türklerinin sonudur: Karasi'ye geçiş için gemiler bulmak ve bir çıkış yolu bulmak için yapılan nafil çaba içinde yok olurlar (1311).⁷⁴⁵

Gregoras'ın verdiği bilgilerden, Melik İsak'ın Sırbistan ile ilişkisi sanırım yeterince ortaya çıkıyor. Burada, Paul Wittek'in yorumu, bizden farklılık taşıyor. O'na göre, Gregoras'ın bahsettiği Melik, Selçuklu soyundan gelen, İzzettin Keykavus'un oğlu Konstantin'dir. Pachymeres, bu olayların kahramanının Melik İsak olduğunu tekrarlayarak vermiş, sadece, Melik İsak'ın Sırbistan safahatını eksik bırakmıştır. Bu bakımdan Gregoras ile Pachymeres'in bahsettiği Melik, aynı melik olup, İsak'tır.

3.3. Melik İsak'ın Öldürülmesi ve Mezarı

Gregoras, Melik İsak'ın kendisi ve halkının Sırbistan'da sıradan bir hayat yaşadığını belirtir, ancak, bu önemli simanın sonu hakkında bir bilgi vermez. Oysa Pachymeres, İsak'ın muhtemelen Ece Halil ve kendi öz kardeşi ile birlikte nasıl bir sona ulaştığını verir.

Pachymeres, başka bir bölümde, Melik İsak Olayı'nın üçüncü safhasını naklediyor. Bu nakilde de önceki iki bölümün bazı detayları veriliyor, olaylar iç içe geçirilerek ayırt edilmesi imkânsız hale sokuluyor. Adeta, bir tekrarcılık yapılıyor. Bunun sebebi, muhtemelen, Pachymeres'in Melik İsak olayı hakkında farklı kaynaklardan aldığı bilgileri hazmetmemiş şekilde nakletmesidir. Bizim kanaatimize göre, bu üç kısımda verilen bilgiler, aynı olayı, aynı zaman dilimlerini ele almaktadırlar. Ancak, bilginin kaynakları farklı olduğu için bir takım değişimlere, hatta tahrifatlara uğramışlardır.

Bunları da göz önünde bulundurarak, Melik İsak olayı hakkında üçüncü anlatıyı özetleyelim.

Bir önceki anlatıda, Melik İsak'ın nişanlısının amcası ile birlikte Pegai'ye gönderildiği bildirilmişti. Şimdi, Melik İsak'ın nişanlısını Pegai'ye göndermesi için Pegai'nin hazırlandığı naklediliyor. Bu evlilik olayının Bizans için önemi, Melik İsak'ın kendine bağlı Türklerle birlikte Çanakkale Boğazı'ndan karşı yakaya geçmesi ve oradaki Türklerle boyun eğdirmesiydi.

Melik İsak, bu geçişi gerçekleştirmiş, karşı yakaya geçtikten sonra bir takım Türklerin Almugavarlardan ayrılarak kendisine katılmalarını başarmıştı. Bu Türkler, Almugavarlara cesurca saldırmış, onların şeflerini ve kuvvetlerini öldürmüştü, daha sonra İmparator'un gemilerine sığınmak üzere hızla kıyıya çekilmişlerdi. Ancak, bu ihanetin kısa zamanda farkına varan Almugavarlar, bu Türk kaçaklara saldırmışlardır. Eudumoplatanon'da

45 Gregoras, I, s. 192, 193, 195; Wittek, s. 662-664.

cereyan eden savaşta pek çok Katalan yanında iki yüz kadar Türk öldürülmüştür.⁴⁶

Anlaşılabacağı üzere, Melik İsak, bu aşamada görevini yapmış, Türklerle Katalanlar arasını açarak savaşmalarını sağlamıştı. Bu, şüphesiz Bizans'ın lehine olan bir durumdu.

Bunu fark eden Katalan yönetimi, Türklere muhtaç olduğu gerçeğine de dayanarak, Türklerle anlaşma zemini yaratmaya çalıştı. Trakya bölgesindeki Türkleri yanlarına alma karşılığında, Melik İsak, Türklerin bölgesel şefi Tagchatziaris ve Melik İsak'ın öz kardeşinin (Ece Halil olduğu iddia edilir.) kendilerine teslim edilmesini istediler. Türkler, bu adamları Katalanlara teslim ettiler. Katalanlar, İsak'ı ve kardeşini boyunlarını kılıçla vurmak suretiyle öldürdüler. Tagchatziaris'i ise tutukladılar. Bunun sebebi, Melik İsak'ın öldürülmek üzere soyulması sırasında koltuğunun altından İmparator mührünü taşıyan bir belgenin çıkması idi. Bu belgede Tagchatziaris'in adı da geçiyordu. Bu nedenle onu öldürmek yerine hapse koydular.

Katalanlar, bu belge ile Türkleri kendilerine bağlamayı planlıyorlardı. Türkopoller, liderlerinin hapisneden çıkarılarak özgür bırakılmaksızın Katalanlara tabi olmayacaklarını kararlılıkla bildirdiler. Bu istekleri kabul edildi. Katalanlar ve Türkler, birleşerek yağma ve tahribatlarına devam ettiler.

Bu suretle, Melik İsak'ın Trakya bölgesine gönderilmesi hakkındaki hadise son buluyor. Melik İsak ve kardeşi hayatını kaybediyor, ancak, Bizans'ın Katalanlarla Türkleri birbirinden ayırmak, hatta Katalanların Türkler tarafından etkisiz kılınması planı amacına ulaşmıyor.⁴⁷

Bu kısımda verilen bilgiler, bir önceki bölümde verilen bilgilerle uyum içindedir. Bir önceki bölümde nakledilen veriler, Melik İsak'ın Sırbistan'a gittiği ve orada Sırp despotunun hizmetine girdiğini ortaya koyuyordu. Melik İsak'ın Sırbistan bağlantısını ortaya koyan bu bilgi yanında, onun Makedonya'nın batı yakasında yağma ve ganimet amaçlı harekâtlarda bulunduğu bir aşamada öldürülmüş olduğunu; böylece, Evrenos'un ilk atası olması kuvvetle muhtemel bu şahsın mezarının Prangi köyünde bulunmasının şaşırtıcı olmayacağını anlıyoruz.

4. İsa Bey'in Oğlu Evrenos'un Bizans Tekfuru Olması Meselesi

İdris-i Bitlisi, Evrenos Bey hakkında diğer Osmanlı kaynaklarında yer almayan ilginç bilgiler veriyor. Bunları giriş kısmında ele aldık. Şimdi, bunları daha yakından değerlendirelim.

Söz konusu kronik, Evrenos konusundaki ilk bilgiyi, Yenişehir Ovası'nda gerçekleşen ve Aşıkpaşazade'nin Dinbos Savaşı adını verdiği savaş bahsinde verir. Bu savaş, Bursa hâkimi Evrenos liderliğinde, Kestel, Kite, Vidin ve Menderus tekfurlarının ittifakı ile Osmanlılara karşı yapılmıştır. Osman Bey bu tekfurlar ittifakını yenmiş, Kestel Tekfuru'nu öldürmüş, Kite tekfuru ise firar etmiştir.⁴⁸

Bahsedilen ittifak 1306-1307 senesinde oldu. Bunların lideri Bursa tekfuru Evrenos idi. Bursa Tekfuru Evrenos etrafında birleşen tekfurlar, Kestel, Kete ve Mednus? Tekfurları idi.⁴⁹ Osman Bey'in ortadan kaldırılması için harekete geçen uzak devletler arasında

46 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /29, s. 694, ; İlcan Bihter, s. 75.

47 Pachymeres, Cilt IV, Kitap XIII /29, s. 694, ; İlcan Bihter, s. 75.

48 İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, I, Hazırlayanlar, Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Betav, Ankara 2008, s. 171.

49 "Osman Beg Gazi'nin ibtida-yı hurucunda mübarizan-ı me 'ârik ve megazinin hussâd ve kine-hâhlarından küffâr-ı liâmın tamâmi-i mülûk-i izâmî cem 'iyyet ve muvafakat ve mel 'anete mübâşeretde murâfa 'at eyleüb 706 (1306-1307) senesi şuhûrunda bir mecmâ'-ı necvâ abeste ve deste-i bey 'at-ı şeytâneti birbirlerine peyveste eylediler. Ba 'is-i ol tekvur-ı Bursa evvela Evrenos-i bi-haya idi. Memalik-i küffârın cümle-i sanadid ve serverlerini cem' ve birbirleriyle hukuk-ı tamamî olan kavm-ı kabile ve huvişan ve hem-sayegan ve hem-kişan ki Mednus tekvur ve Kestel ve Kite tekvur ve saireleri ol mecmâ '-ı şeytânide sipâh-ı Müslümanı husûsan tevâbi '- i Osmânî'nin envâ 'a-ı endişe-i dalâlet meâl pîş-i nihâd eyleyib cümle ile mutâraha ve serdâr-ı İslâm'ın ahvâli şimdi bir mertebeye bâliğ oldu." İdris-i Bitlisi, s. 172.

müluk-ı derya-bar Fireng ve Rum ve Bulgar da bulunuyordu.⁵⁰ Bu savaş Koyunhisarı civarında oldu. Şiddetli geçen savaşta Osmanlılar rakiplerine büyük kayıplar verdirdiler.⁵¹

Düşmanı kovalayan Osmanlılar, kaçmakta olan kumandanlarını da yakalamaya çalıştılar. Ulubad Suyu köprüsüne kadar süren kovalamada Kestel tekfuru öldürüldü. Kite tekfuru Ulubad Kalesi'ne sığınarak kurtuldu. Osmanlılar onu kalenin kapılarına kadar kovaladılar. Osman Bey, Kite tekfurunun teslim edilmesini istedi, aksi takdirde ağır bir şekilde cezalandırılacaklarını bildirdi. Ulubat tekfuru, Kite tekfurunu teslim etmek zorunda kaldı. Ele geçirilen Kite tekfuru parçalanarak öldürüldü. Arazisi gaziler arasında taksim edildi. Ulubat tekfuru sert bir şekilde ikaz edilerek bir daha bu tür düşmanlıklar içinde yer alırsa affedilmeyeceği bildirildi. Ulubat tekfuru ve tabilerinin Ulubat Köprüsü'nden geçmeleri yasaklandı.⁵²

Osmanlılara karşı tertip edilen bu savaşın organizatörünün Bursa tekfuru Evrenos olduğunu birkaç kez tekrarlayan İdrisi Bitlisi, Osman Bey ve gazilerinin bu zaferden sonra hemen Bursa üzerine yürüdüğünü bildirir. Osman Bey'in Bursa'yı fethetmek için ilk hazırlıklara başlamasının sebebi, bahis konusu savaştır. Osmanlılar, kale kapısına kadar Bursa'nın yakın arazi ve yerleşim yerlerini tahrip ettiler. Osmanlılar kuşatmayı sürdürdüler.⁵³

Bursa tekfuru bu hezimetten kurtulduğu için memnun ve mutlu idi. Bu olaydan sonra bir daha Bursa'nın dışında bir harekâta cesaret ve tevessül edemedi. Osman Bey bu olaydan sonra Bursa kuşatmasını sürdürdü. Bu olay, yani Bursa kuşatması, 707/1307-1308'de oldu.⁵⁴

Osman Bey, Ulubat tekfuruna yakın yerde, Kite tekfurunun arazisinden Galyus Adası'nın zabtı için Aykut Alp'in oğlu Kara Ali'yi tayin etti. Galyus Adası zapt edildi. Ada'nın halkı Osmanlılara katıldı. Tekfurun kızı Kara Ali ile evlendirildi. Bu hadise 708/1308-1309'da oldu.⁵⁵

4.1. Bursa'nın Fethi

Sekizinci Hikâyet isimli kısımda Bursa'nın fethi ele alınıyor. Takdim sadedinde belirtilen isimler arasında Bursa tekfuru bu sefer Evrenos değil Edrenos oluyor.⁵⁶ Bunun bir okuma zafiyeti mi, yoksa başka bir gerçeğe mi delalet ettiği, el yazmalarının gözden geçirilmesi sonunda aydınlatılacaktır. Edrenos, Atranos şeklinde diğer kaynaklarda geçen bu isim, Kale adı olarak anlaşılacak şekilde de karşımıza çıkıyor.

Osman Bey zamanında Bursa'nın kuşatılmasından, iki tarafa kale yapılarak kuşatmanın sürdürülmesinden beri 11 yıl geçmişti. Bu zaman içinde Bursa halkı ve idaresi kuşatma ve tecrit altında çaresiz teslim olmayı kabul etmişti. Bursa, şehir halkının mal, can ve özgürlüğünün garanti edilmesi karşılığında teslim olacağını bildirmişti. Osman Bey'in amcası Aydoğdu Alp'i Edrenus'un babası Deymenus Tekvur şehid etmişti. Bu olayın karşılığı şimdiye kadar verilememişti.⁵⁷

50 İdris-i Bitlisi, s. 173.

51 İdris-i Bitlisi, s. 174.

52 İdris-i Bitlisi, s. 175.

53 İdris-i Bitlisi, s. 176.

54 Bu hadiseler esnasında Evrenos Bursa tekfuru ise, babası İsak da Bizans emrinde bir Melik olarak yukarıda ele alınan Trakya hadiselerini yürütüyordu. Evrenos, babası İsak'ın Prangi Köyü'nde hayatını kaybettiği sıralarda belli ki Bursa tekfurluğunu yürütüyordu. Bursa tekfuru iken ölmesi sonrasında oğlu İsa'dan olma bir torunu, kendi adını tarihe yazmış olmalıdır. Bilenen Osmanlı akıncı beyi bu üçüncü kuşak Evrenos olacaktır.

55 İdris-i Bitlisi, s. ?.

56 "Osman Beg veled-i erşedi Orhan Beg'i Bursa hisarı fethine irsal eyledi ki bevâisin ve ol teveccühün takdimi Edrenus Tekvurun kahr ve istisâli ve Tekvur-ı makhûrun helâkine muvaffak ve memleketinin muhasara ile fethi ve tekvur-ı Bursa ile ittifak-ı sulh ve memleket-i mezkûrenin teslimi beyanındadır." İdris-i Bitlisi, s. 195.

57 İdris-i Bitlisi, s. 198.

Edrenus'un babasının Deymenus olarak verilmesi de ayrı bir arıza teşkil ediyor. Bu, İdris-i Bitlisi'nin bilgisinin ortaya koyduğu en önemli çelişkidir.

Osman Bey, Bursa'nın fethini oğlu Orhan Bey'e vasiyet etmiş, ancak kendisi görememişti. Şimdi, Orhan Bey bu şehri zapt etmek için harekete geçmişti. Bursa'nın fethinde üst rütbeli kumandanlar, Köse Mihal, Turgut Alp, Şeyh Mahmut, Ahi Hasan oğlu Ahi Şemseddin, Edebalı'nın kardeşi görevli idiler. Edrenus Bursa'nın kuşatılması sonrasında dış surları savunamayacağını anlamış ve iç surlara çekilmişti. Edrenus, bir nevi kendini savunarak kale halkını Türklerin insafına bırakmıştı. Kale halkı hücumlara karşı koyamayacağını anlayınca mal ve canlarına dokunulmamak şartıyla teslim olmayı kabul etti.⁵⁸

Edrenus, kale halkının teslim olmasından sonra sonunun geldiğini anladı. Yakın maiyeti de firar etti veya teslim oldu. Bu kargaşa ve panik esnasında Edrenus yakalanarak öldürüldü. Bütün evlat ve iyali esir alındı. Mal ve servetine el kondu. Bursa'nın kapısı ve surları yıkıldı. Bursa'nın büyük ve küçük kalesinin umur ve idaresine bakan vezir makamında, Tarus isimli birisi daha vardı. Köse Mihal, şehri Tarus'dan teslim aldı.⁵⁹ Şehrin teslim alınışında şehir halkının malına ve canına kastetmekten kaçındı. En ufak bir zarar verilmedi. Bu adaletli tavır karşısında şehir hâkimi vezir Tarus Müslüman oldu.⁶⁰

İdris-i Bitlisi, yarattığı çelişkiler ve sorunlardan tamamen habersiz görünerek, bu kez tarihi bir sima olarak karşımızda olan Evrenos'u da Edrenus olarak zikrediyor. Karesi İli'nin Osmanlılara geçişi şu şekilde nakledilir: Son Karesi beyi Aclan Bey, 1336'da vefat etti. Taht kavgaları sonunda Orhan Bey müdahil oldu. Oğlu Süleyman Paşa bu mesele üzerine tayin edildi. Karesi ili beylerin ittifakıyla Osmanlı'ya geçti. Aclan Bey'in veziri Hacı İlbeğ, bu konuda etkili olan şahıs idi. Süleyman Paşa, Karesi İli'ni beyliğin askeri ümerasından Hacı İlbeğ, Ece Bey ve Edrenus Bey'e tefviz etti.⁶¹

Görüldüğü üzere, Evrenos ve Edrenos isimleri İdris-i Bitlisi de aynı isme işaret ediyor. Bizim Evrenos olduğundan şüphe etmediğimiz kişiye O, Edrenos diyor. Karesi İli'nin Osmanlılara geçişi sırasında Osmanlılara tabi olan Evrenos (Edrenos)'un, Bursa Tekfuru olan dedesi Evrenos'un torunu olduğunu düşünüyoruz. Osmanlıların hizmetine giren Evrenos'un babasının İsa Bey olduğunu hatırlıyoruz.

Bursa tekfuru ve Bursa'nın fethini Aşıkpaşazade farklı isimler etrafında, ama aynı vukuat çerçevesinde veriyor:

Osman Gazi, oğlu Orhan Gazi'ye Bursa'nın fethini şöyle havale etti: "Oğul! Evvel sen Adranoz'a var kim ol kâfirün atası Dinboz gazasında benüm Bay Hocam'un⁶² düşmesine ol sebep oldu". "Gene Mihal'ı ve Durkut Alp'ı buna koşdı. Ve bir aziz var idi. Ana Şeyh Mahmud derler idi. Bu kere Orhan Gazi anı ve hem Ede Balı'nın kardaşı oğlu ahi Hasan'ı bile diledi. Doğru Adranoz'a çıkdılar. Tekvür işitdi kim Türk gelür imiş, kaçdı. Elete Dağı'na çıkdı. Hisarını boş kodı. Orhan Gazi yayak oldı. Sürdi dağa. Ardınca vardı. Bile kaçan el karşı geldiler. Dapdılar. Tekvüri gene kaçdı. Bir kayadan düşdi. Para para oldı. Adranoz'un kalasını bozdılar. Halkını istimalet ile emn ü aman etdiler." Bursa'da iki tekfur bulunuyordu. Birisi askeri, diğeri sivil görevli idi. Askeri tekfur olan Adranoz safdışı olduktan sonra sivil görevli Baras tekfur bazı şartlar öne sürerek kendiliğinden teslim oldu.⁶³

58 İdris-i Bitlisi, s. 198-199.

59 İdris-i Bitlisi, s. 200.

60 İdris-i Bitlisi, s. 201.

61 İdris-i Bitlisi, s. 263.

62 Bu ismin, İdrisi'de Aydoğdu olarak verildiğine dikkat edelim. Bkz. Yuk. Biz bu çelişkilerle ilgilenmiyoruz. Üçüncü kaynaklar olmadığı takdirde bunları çözenin bir yolu maalesef yoktur.

63 Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Al-i Osman, Osmanlı Tarihleri*, Düzenleyen, Ç. Nihal Atsız, Türkiye Basımevi, İstanbul 1949, s. 110.

Evrenos, Edrenus veya Adranoz olarak zikredilen ismin delalet ettiği simanın Melik İsak'ın soyundan gelen Evrenos olması halinde, bunun Karesi İli'nin zabtı sırasında Osmanlı hizmetine giren Evrenos Gazi olması söz konusu olamaz. Bu gazi, ancak, Melik İsak'ın oğlu Evrenos; Evrenos oğlu İsa Bey ve İsa Bey oğlu üçüncü kuşak Evrenos Gazi olabilir. Bu suretle, Evrenos'un yüz yaşını aşkın bir çağda aktif bir gazi olmasının yarattığı çelişki de ortadan kalkacaktır.

5. Sonuç

Evrenos Bey ve ailesinin menşei Bizans Türköpöllerinin Marmara Uç bölgesindeki liderlerinden Melik İsak'a bağlayan araştırmamız, temel kaynaklar tarafından doğrulanmıştır.

Osmanlı ve diğer Oğuz Türklerinin fiili işgallerini durdurmak üzere çaresiz kalan Bizans, büyük çapta İspanyol-Frenk soylularının kumandasında bir savunma gücünü bölgeye davet etmişti. Bu Avrupa şövalye güçleri Türkleri durdurmak için bir rol oynamak yerine, konjonktürden istifade ederek bölgeyi yağmalamaya yöneldiler. Bizans'a yardım etmek ve bu suretle kutsal bir rol oynamak gibi bir saikten tamamen uzak kalan Katalanlar, Marmara'da başlattıkları yağma harekâtını Trakya'da sürdürdüler.

Trakya'ya geçen Katalanlar, yedi yıl boyunca bölgeyi tamamen harabeye çevirip, halkını göç ettirdiler. Bizans, bu kez, Katalanlardan kurtulmak için çareler aramaya koyuldu. Katalanları bölgeden çıkarmak için baş vurulan birinci kuvvet Alanlar idi. Alanlar, Altın Orda hakimiyetindeki Kafkasya, Romanya ve Kırım sahasından gelen yerli halklardan meydana geliyordu.

Alanların Katalanlar üzerine sevk edildiği bir konjonktürde Marmara Uç bölgesindeki Türkler ve Türköpöllerin lideri Melik İsak devreye girdi. Melik İsak'ın, Marmara bölgesinde, Çanakkale-Balıkesir civarlarında yerleşmiş olduğu, temel kaynaklarla teyit ediliyor. Melik İsak, bu konjonktürde, özellikle Trakya'nın yağmalanması ve harabeye çevrilmesi sırasında Bizans ve Katalanlar arasında iki yönlü bir diplomasi izledi. Bu diplomasiyle büyük ölçüde yağma ve ganimet elde ettiği, Evrenos ailesinin daha sonraki zenginliğin bu dönemlerde teşekkül ettiğini düşünüyoruz.

Melik İsak'ın, ayrıntısını bilemediğimiz gelişmeler içinde, bir ara Sırbistan'a giderek Sırp kralına tabiyet sunduğu görülüyor. Yine, ortaya çıkan gelişmeler içinde, Sırbistan safahatı sürecinde, Katalanlar tarafından öldürüldüğünü tespit ediyoruz.

Bu suretle, Evrenos Bey'in babası Melik İsak'ın, Marmara'da, Karesi bölgesinde ortaya çıkan bir Oğuz Türk'ü olduğu gözlemleniyor. Melik İsak'ın, Sırbistan'a sığındığı ve tekrar Katalanlara döndüğü bir aşamada öldürülme vakası, Evrenos'un babası İsa Bey'in kabrinin Balkanlarda bulunması gerçeğini aydınlatıyor.

Bizans'la işbirliği içinde olması bakımından, oğlu Evrenos'un Bursa tekfur olması da tarihi vukuatla bir ziddiyet içermiyor. Bu suretle, Türkçe bir isim olan "Evren" adının hangi saiklerle –os gibi Rumca bir ek aldığı da tarihi vukuatla izah edebiliyoruz.

KAYNAKLAR

- Aşıkpaşaoğlu, *Tevarih-i Al-i Osman, Osmanlı Tarihleri*, Düzenleyen, Ç. Nihal Atsız, Türkiye Basımevi, İstanbul 1949.
- Ayönü, Yusuf, "Osmanlılardan Önce Rumeli'de Türkler (1305-1313)", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXI/2, (Aralık 2006), s. 17-33.
- Barkan, "Ömer Lütfi, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, II (1942).
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971.
- Georges, Pachymérés, *Relations Historiques*, Cilt IV, Kitap XIII/15, Yayınlayan ve Fransızca'ya Çeviren, Albert Failier, Paris 1999.
- Gregoras, Nikephoros, *Rhomäische Geschichte Historia Rhomäike*, Cilt I, Band 4, Kapitel I-VII, tenkitli olarak Almanca'ya Çeviren, Jan Louis Van Dieten, Anton Hiersemann Stuttgart 1973.
- Gül, İlcan Bihter, *Georges Pachymeres'in Relations Historiques Adlı Eserinde Yer Alan Türkler İle İlgili Kayıtların Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.
- İdris-i Bitlisi, *Heşt Bihişt*, I, Hazırlayanlar, Mehmet Karataş, Selim Kaya, Yaşar Baş, Betav, Ankara 2008.
- Kayapınar, Levent, "Osmanlı Uç Beyi Evrenos Bey Ailesinin Menşei, Yunanistan Coğrafyasındaki Faaliyetleri ve Eserleri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 8, (2004).
- Kılıç (Çah), Ayşegül, *Gazi Evrenos Bey*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2011.
- Kılıç, Ayşegül, *Gazi Evrenos Bey*, İthaki Yayınları, İstanbul 2014.
- Kılıç, Ayşegül, "Bizans ve Osmanlı Kaynaklarında Gâzi Evrenos Bey'in İmajı Hakkında Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/49 (2011).
- Kılıç, Ayşegül, "Evrenos Bey'in Kökeni Hakkında Tartışmalar ve Yeni Bir Değerlendirme", *Belleten*, LXXV/274 (2011), s. 745-768.
- Kılıç, Ayşegül, "Evrenos Beyin Babası Pranko Lazarat'ın (Pranko İsa) Vakfı ve Türbesi", *GAMER*, I/1 (2012) s. 87-99.
- Lowry, Heath W., *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, Çev. Kıvanç Tatar, İstanbul 2009.
- Lowry, Heath W., *Osmanlıların Ayak İzlerinde Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekanlar ve Mimari Eerleri Arayış Yolculukları*, İstanbul 2009.
- Lowry, Heath W.-Erünsal, İsmail, *Yenice-i Vardarlı Evrenos Hanedanı: Notlar ve Belgeler*, İstanbul 2010.
- Muntaner, Ramon, *Chronicle*, İng. Çev. Lady Goodenough, Cambridge, Ontario 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Evrenos", *Mad. İA.*, 4, (1993).
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1982.
- Vehbi, Hamid, "Gazi Evrenos Bey", *Meşahir-i İslam*, Cilt II, Cüz' 26, Tâbr' ve Sahibi, Mihran, (1301?).
- Witteck, Paul, "Yazijioghlu 'Ali on the Christian Turks of the Dobruja", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, Vol. 14, No. 3, Studies Presented to Vladimir Minorsky by His Colleagues and Friends (1952), 639-668.
- Zacharidou, Elizabeth A., "Pakhymeres'e Göre Kastamonu'da "Amourioi" Ailesi", Çev. Zerrin Günel Öden, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı, XVI, s. 225-237.